

XVIII

a m ž i a u s
studijos

2

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Valstybė. Kultūra. Edukacija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

2

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Valstybė. Kultūra. Edukacija

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

LI
LEIDYKLA

Vilnius
2015

Redaktorių kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrej MACUK

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzantai

Dr. Viktorija VAITKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas

Dr. Agnius URBANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas: *rstukiene@mail.lt*, *stukiene@istorija.lt*

Knygos leidybą pagal „Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-8-47).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2015

© Straipsnių autoriai, 2015

© Lietuvos istorijos institutas, 2015

ISBN 978-9955-847-94-6

ISSN 2351-6968

DZIAŁALNOŚĆ KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ NA LITWIE W ŚWIETLE „GAZET WILEŃSKICH“

MAGDALENA ŚLUSARSKA

Adnotacja. Artykuły prasowe drukowane w „Gazetach Wileńskich“ są ważnym źródłem do badań nad dziejami Komisji Edukacji Narodowej na Litwie, ale też szerzej, stanowią istotne źródło do badań nad działalnością Komisji Edukacji Narodowej, wpisaną w kontekst ówczesnego życia publicznego. Wartość źródeł podnosi fakt, że „Gazety Wileńskie“ miały charakter ogólnoinformacyjny i ukazywały się systematycznie w omawianym okresie. Wypowiedzi prasowe w XVIII wieku stanowiły nowoczesne, a także szybkie narzędzie komunikacji z odbiorcą-czytelnikiem.

Celem niniejszej rozprawy jest analiza oraz interpretacja opisów działalności Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim oraz wydarzeń związanych z jej aktywnością, zawartych w konkretnych artykułach prasowych. Badanie obejmuje publikacje poświęcone Komisji, w których pojawiły się informacje o podejmowanych przez nią działaniach lub w których opisano przebieg różnych wydarzeń związanych z jej funkcjonowaniem. Interpretacja zebranego materiału umożliwia ukazanie dynamiki działań Komisji Edukacji Narodowej na Litwie, a także uchwycenie cykliczności niektórych przedsięwzięć, wynikającej z szerzej pojętej wspólnotowej kultury życia publiczno-religijnego epoki. Analiza konkretnych tekstów pozwala wyodrębnić te zagadnienia, które były istotne z punktu widzenia polityki, w tym polityki informacyjnej, samej Komisji Edukacji Narodowej, jak również czytelników prasy, a co znajdowało odzwierciedlenie właśnie na łamach „Gazet Wileńskich“ jako nowoczesnego medium, systematycznie upowszechniającego wiadomości o wydarzeniach bieżących. Zebrany materiał pozwala także na podjęcie wątku związanego z postawami przedstawicieli litewskich elit intelektualno-politycznych czasów stanisławowskich wobec działalności Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim.

Słowa kluczowe: Reforma edukacji, Komisja Edukacji Narodowej, „Gazety Wileńskie“.

Intensywny rozwój systematycznych, międzynarodowych badań nad dawną prasą datuje się od końca lat 60. ubiegłego wieku, kiedy to czołowe ośrodki naukowe we Francji, Anglii i Stanach Zjednoczonych zainicjowały studia nad tym nowym dla kultury europejskiej XVII i XVIII wieku typem mediów. Rezultatem licznych, nowatorskich prac oraz wymiany doświadczeń międzyuniwersyteckich stał się

szereg cennych, niekiedy wręcz pomnikowych publikacji, dzisiaj traktowanych jako klasyka gatunku¹. W pierwszej kolejności badano dzieje oraz zawartość czasopism (moralnych, naukowych, literackich) oraz gazet informacyjno-politycznych. Równolegle powstawały monografie i artykuły monograficzne dotyczące konkretnych wydarzeń czy zjawisk opisywanych w gazetach. Analizowano również prasę pod kątem obiegu informacji i komunikowania politycznego w społeczeństwach przedmasowych². Dzieje i kierunki badań nad polską prasą XVIII wieku w imponującym materiałowo studium przedstawił Władysław Marek Kolasa³. Wydaje się, że prasa informacyjna cieszyła się dotąd nieco mniejszym zainteresowaniem niż pozostałe gatunki i typy czasopism – inaczej niż w Europie Zachodniej, choć ze zrozumiałych względów przy opracowywaniu różnych tematów badacze sięgają do materiałów zawartych w prasie informacyjnej⁴. Ponadto z punktu widzenia dziejów określonego tytułu prasowego większą uwagę przyciągała „Gazeta Warszawska” księdza Stefana Łuskińskiego czy nawet zachowana szczątkowo „Gazeta Grodzieńska”, która ukazywała się w latach 1776–1783 z inicjatywy Antoniego Tyzenhauza w drukarni kierowanej przez byłego jezuitę Karola Malinowskiego, niż bogate w treści „Gazety Wileńskie”, chociaż ten właśnie tytuł dochował się do naszych czasów w stosunkowo dobrym stanie, z nielicznymi zaledwie brakami⁵.

1 Piotr Ugniewski, *Między absolutyzmem a jakobinizmem. Gazeta Lejdejska o Francji i Polsce 1788–1794*, Warszawa: DiG, 1998, p. 3–4. Tutaj bogata, wielojęzyczna literatura przedmiotu.

2 Mateusz Nieć, *Komunikowanie polityczne w społeczeństwach przedmasowych*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2011 (Lex).

3 Władysław Marek Kolasa, Kierunki badań nad prasą polską XVIII stulecia, in: *Zeszyty Prasoznawcze*, R. LV: 2012, nr 1–2 (209–210), p. 77–99.

4 W historiografii polskiej niewątpliwie epokowym osiągnięciem źródłowym jest wielotomowa publikacja przygotowana pod redakcją Zbigniewa Golińskiego *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku*. Por.: Stanisław Grzeszczuk, Danuta Hombek, *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła*, t. 1, cz. 1–2: „Gazeta Warszawska” 1774–1785, Wrocław: Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, 1992; t. 2: „Gazeta Warszawska” 1786–1792, Kraków: Universitas, 1995; t. 3: „Gazeta Warszawska” 1793–1800. *Aneks 1774–1793*, Kraków: Universitas, 1996; t. 4: *Od „Nowin Polskich” do „Wiadomości Warszawskich” 1729–1773*, cz. 1: *Od „Nowin Polskich” do „Kurieria Warszawskiego” 1729–1764*, cz. 2: „Wiadomości Warszawskie” 1765–1773. *Aneks 2: 1774–1795*, Kraków: Universitas, 2000; Danuta Hombek, *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła*, t. 5; „Gazeta Narodowa i Obca” – „Korespondent Warszawski” 1791–1800, Kraków: Universitas, 2005.

5 Pomijam bibliografię dotyczącą „Gazety Warszawskiej” i „Gazety Grodzieńskiej”, ponieważ jest dostępna w cytowanej wyżej rozprawie Władysława Marka Kolasy. Jeżeli chodzi o „Gazety Wileńskie”, poza pojedynczymi wzmiankami w licznych publikacjach, dotyczących historii Wielkiego Księstwa Litewskiego, najważniejsze opracowania poruszające także szerzej kwestie czasopiśmiennictwa na Litwie, to: zachowujący aktualność artykuł Aleksandra Śniezko, Materiały do historii prasy na Litwie w XVIII i XIX w., in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1972, t. 11, z. 4, p. 499–545; Irena Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvi 1575–1773*, Vilnius: Mokslas, 1976; Konstancja Čepienė, Irena Petrauskienė, *Vilniaus akademijos spaustuvi leidiniai 1576–1805. Bibliografija*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979; *Vilniaus akademijos spaustuvi šaltiniai: XVI–XIX a.*, parengė Irena Petrauskienė, Vilnius: Mokslas, 1992; Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego*

Taka situacija wydaje się poniekąd zrozumiała. Prace nad prasą dawną zawsze są dużym wyzwaniem dla badacza, gdyż winien on dysponować szeroką wiedzą ogólną, odnoszącą się do różnych problemów epoki, wielokrotnie także do kwestii dotyczących czasów wcześniejszych, do których częstokroć nawiązywali autorzy artykułów, swobodnie i niekoniecznie poprawnie z punktu widzenia dzisiejszej dyscypliny historycznej odwołujący się do zasobów pamięci własnej i zbiorowej⁶. Właściwa interpretacja i weryfikacja podawanych przez gazety wiadomości, kiedy prawo autorskie i prasowe w XVIII wieku nie pełniło takiej funkcji jak dzisiaj, wymaga konfrontacji z innymi typami źródeł, aby móc uchwycić przynajmniej to, czy informacje były wiarygodne i zostały podane rzetelnie, czy też służyły świadomej lub niezamierzonej dezinformacji, a nawet manipulacji. Ważne jest, czy istniały komentarze redakcyjne i czy oceny wyrażano wprost, czy też stosowano inne metody oraz narzędzia perswazji. Należy też wziąć pod uwagę, co i jak pozostawiano domyślności czytelnika. Podobne zadania badacza prasy jasno sformułował przed laty Jerzy Łojek:

Prasa nie jest samodzielnym i samoistnym elementem życia publicznego, społecznego i politycznego, lecz zjawiskiem ściśle powiązanim z całością życia politycznego kraju, z przeobrażeniami jego życia społecznego. Historia jej nie jest więc żadną osobną dziedziną badawczą; jest po prostu specjalizacją leżącą ściśle w sferze historii politycznej i społecznej. Historyk prasy nie jest „prasoznawcą” epok minionych, ale historykiem *tout court*⁷.

Podstawowym zadaniem i celem czasopism, w tym gazet informacyjnych – jako nowego medium – było zabieganie o jak najszersze oddziaływanie społeczne oraz pozyskiwanie opinii publicznej, inaczej niż w przypadku stosowanych

w II połowie XVIII wieku, Kraków: Collegium Columbinum, 2005. (Biblioteka Tradycji, nr XLI, Biblioteka Literatury Pogranicza, t. 13); Eadem, Z historii kalendarzownictwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku. Kalendarze wileńskie ks. Jana Poszakowskiego, in: *Literatura-Historia-Dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, pod red. Tomasza Chachulskiego i Anny Grzeškowiak-Krwawicz, Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN, 2006, p. 398–406; Eadem, Początki i sytuacja prasy w Europie i w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, t. 20, p. 159–198; Eadem, Reklama poradników w prasie wileńskiej w II połowie XVIII w., in: *Kalbotyra*, 2009, t. 54 (2): *Slavistica Vilnensis*, p. 266–277; Eadem, Kalendarz Polityczny Wileński księdza Franciszka Paprockiego, in: *Kalbotyra*, 2012, t. 57 (2): *Slavistica Vilnensis*, p. 185–194.

6 Doskonałym warsztatowo przykładem takich publikacji jest rozprawa Anny Grzeškowiak-Krwawicz, Sensacja-Informacja-Komentarz. Londyńska prasa informacyjna o polskich „rewolucjach” 1791 r., in: *Kwartalnik Historyczny*, R. CXVI: 2009, 3, p. 91–111, oraz wspomniana już monografia Piotra Ugniewskiego, jak również najnowsza książka jego autorstwa, oparta na materiale prasowym: *Ludwik XVI – Stanisław August. Propagandowe wizerunki równoległe*, Warszawa: DiG, 2014.

7 Jerzy Łojek, Prasa w życiu społeczeństwa polskiego w epoce rozbiorów, in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1982, nr 3–4, p. 144.

wcześniej narzędzi tradycyjnych, np. najbardziej popularny i powszechny przekaz ustny, w tym z ambony, gazetki pisane, druki ulotne czy książki. Czasopisma odegrały ogromną rolę jako nowy typ komunikacji, w której – z założenia – uczestniczy szeroka publiczność. Czasopisma informacyjne, a do takich zaliczamy „Gazety Wileńskie“, zawierają nie tylko nowiny, wieści ze świata, doniesienia lokalne, ale także określone typy artykułów, a nawet fragmenty wystąpień, listów, rozpraw, których celem była nie tylko informacja – ale szerzej – oświecanie umysłów. Co więcej, na łamach „Gazet Wileńskich“ odnajdujemy także załączki nowoczesnej polemiki prasowej.

Gazeta była nastawiona na zysk, chociaż w przypadku systemu produkcji gazet w czasach Rzeczypospolitej Obojga Narodów i istnienia monopolu prasowego, nie wszystko funkcjonowało tak, jak w krajach Zachodu. Gazeta musiała liczyć się z kompetencjami językowymi, kulturowymi i literackimi oraz przede wszystkim preferencjami politycznymi potencjalnych odbiorców. Była to inna sytuacja komunikacyjna niż ta, która łączyła indywidualnego, prywatnego korespondenta, pracującego czasami przez lata dla określonego, znanego osobiście zleceniodawcy, najczęściej magnata, przedstawiciela wyższego duchowieństwa, zamożniejszej szlachty czy patrycjatu miejskiego, który zarówno zamawiał materiały, jak i opłacał swojego informatora, oczekując konkretnych doniesień w zakresie spraw polityczno-ekonomicznych, w tym o charakterze międzynarodowym, jak też nowinek, wieści poufnych czy wręcz plotkarskich⁸. Działalność tzw. nowiniarzy była wielokrotnie publicznie krytykowana, jak np. w jednym z artykułów w „Kurierze Warszawskim“ z 1763 roku:

A że Warszawa obfituje bardzo w korespondentów, którzy co tu słyhać, po całym kraju rozpisują i wymyślnymi najczęściej gazetkami pryncypałom głowę zaprzętają i trwogi niepotrzebnej między pospolitym ludem bywają przyczyną. Więc z rozkazu JO. Książęcia Jmci Prymasa ostrzega się *publicum*, żeby odtąd tylko drukowanym gazetom wiarę dawało. Te albowiem odtąd pod prasą drukarską bez rewizji przez osoby do tego wyznaczone wychodzić nie będą. Co zaś warto jest wiadomości publicznej i wątpliwości nie podpada, wszystko drukować się będzie⁹.

„Pierwsze gazety, ukazujące się mniej lub bardziej regularnie, pojawiły się w Wielkim Księstwie Litewskim ponad sto pięćdziesiąt lat później niż w Europie“,

8 Por.: Roman Kaleta, Wstęp, in: Teodor Ostrowski, *Poufne wieści z oświeconej Warszawy. Gazetki pisane z roku 1782*, opracował i wstępem opatrzył Roman Kaleta, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, p. 5–36.

9 *Kurier Warszawski*. „Suplement“ do nr 90 z 09.11.1763, k. nlb. 2 [r].

co może świadczyć, jak zauważa Regina Jakubėnas, o pewnym zapóźnieniu cywilizacyjnym, „którego skutkiem było też mniejsze zapotrzebowanie na prasę. Umiejętność czytania i pisania posiadała na Litwie tylko część społeczeństwa, co, rzecz jasna, ograniczało liczbę potencjalnych odbiorców”¹⁰. Analfabetyzm, który dotyczył także warstwy szlacheckiej, nie był zjawiskiem wyjątkowym w prowincji litewskiej, chociaż odsetek ludności niepiśmiennej był tu wyższy niż w pozostałych częściach kraju. Wydaje się, że pojawienie się gazet świadczy właśnie o silnym zapotrzebowaniu na nowe źródła informacji i nowe formy komunikowania. „Prasa staje się papierkiem lakmusowym procesu modernizacji”¹¹. Zaspokaja zapotrzebowanie na ciągly dopływ informacji, jest przekazem publicznym, który kształtuje umysłowość i opinię odbiorcy. System informacji i komunikacji, funkcjonujący w ramach danego organizmu społecznego, stanowi jeden z podstawowych wyznaczników jego rozwoju.

Podstawowym celem prasy drukowanej, mającej charakter publiczny, w przeciwieństwie do prywatnych gazetek pisanych, było kształtowanie opinii publicznej, dlatego niezbędnym warunkiem jej funkcjonowania stanowiła maksymalna – w określonych sytuacjach politycznych – swoboda publikacji. W odniesieniu do Rzeczypospolitej można sformułować tezę, że gazety informacyjne, podobnie jak czasopisma moralne, literackie i historyczno-ekonomiczne, cieszyły się stosunkowo dużą wolnością, a równocześnie stanowiły istotne narzędzie propagowania królewskiego programu reform, co uwidoczniło się chociażby w konwencji i języku informowania o dokonaniach interesującej nas Komisji Edukacji Narodowej. Taka polityka redaktorów wynikała zarówno z ich bliskich kontaktów z monarchą, jak i funkcjonowania w szerzej rozumianym środowisku zwolenników reform. Wydaje się, że ważną i nieprzypadkową kwestią była także wspólnota pokoleniowa (w wielu przypadkach również zakonna) oraz przynależność redaktorów i dziennikarzy do porównywalnej formacji intelektualno-naukowej. Ponadto, co warto zaznaczyć, aż do czasów Sejmu Czteroletniego i powstania kościuszkowskiego w Rzeczypospolitej nie występowało zjawisko, które w Europie w tym okresie definiowano jako prasę o znamionach opozycji wobec elit pozostających u władzy.

W drugiej połowie XVIII wieku liczba tytułów prasowych oraz wysokość ich nakładów w państwie polsko-litewskim była oczywiście znacząco niższa niż w Europie. Nakład dziennika księdza Łuskiny wahał się w granicach od 500 do 1500 egzemplarzy. Jeśli przyjmiemy średnią 1000 egzemplarzy dla 12-milionowej populacji Rzeczypospolitej przed pierwszym rozbiorem, to jedna gazeta przypadła na 12 tysięcy mieszkańców, a jeśli uwzględnimy jedynie stan szlachecki – czytał ją co

10 Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 9.

11 Mateusz Nieć, *Komunikowanie polityczne*, p. 199.

szczęśliwy statystyczny szlachcic¹². Nawet gdyby „Gazety Wileńskie“ utrzymywały się w dolnej granicy nakładu „Gazety Warszawskiej“, to i tak stanowiłyby to znaczącą wartość w stosunku do liczby mieszkańców stolicy Wielkiego Księstwa oraz rozproszonych na rozległych terenach prowincji licznych dworów magnackich i dworów szlacheckich. Można przypuszczać, że nakład „Gazet Wileńskich“ mógł być porównywalny do nakładu czasopism moralnych czy ekonomicznych. Ten początkowo wahał się w granicach około 50, potem 500 egzemplarzy. Stosowano także dodruki. Analizując sytuację „Gazety Grodzieńskiej“, która wyrosła z gazetki pisanej w kilkudziesięciu egzemplarzach przez sekretarza poczty w Grodnie, Jerzy Łojek sformułował tezę, że po przekształceniu jej w drukowaną nakład mógł zostać podwojony czy wręcz potrojony, czyli mógł dojść nawet do 200 egzemplarzy każdego numeru, co i tak stanowiło liczbę poważną ze względu na niewielki zasięg pisma¹³. Odwołując się do wspomnianego już wyżej kryterium „cywilizacyjnego“ należy stwierdzić, że nie były to liczby duże. W drugiej połowie XVIII wieku najnowocześniejszą prasą była prasa londyńska, podobnie wiodącą rolę odgrywały gazety londyńskie. „Zarówno kształtem zewnętrznym, jak i sposobem przedstawiania informacji odbiegały zdecydowanie od gazet kontynentalnych“¹⁴. W tym czasie prasa londyńska była już tak potężnym medium wpływającym na opinię publiczną, że nie mogła się z nią mierzyć nawet prasa rewolucyjnej Francji. Aby

12 Roman Kaleta, *op. cit.*, p. 6; Józef Szczepaniec, *Rola drukarstwa w życiu literackim polskiego oświecenia. Zarys wybranych zagadnień*, praca zbiorowa pod red. Zbigniewa Golińskiego, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, [t. 1], p. 87–88; Zbigniew Goliński, O badaniu czytelnictwa w dobie stanisławowskiej. (Kilka uwag), in: *Problemy kultury literackiej polskiego oświecenia. Studia*, pod red. Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1978, p. 36, 45. Nie ma jednolitego stanowiska badawczego co do nakładów prasy informacyjnej. Liczbę 500 egzemplarzy utrwaliła publicystka stanisławowska, która nawiązywała niekiedy do wyobraźalnych, nieproporcjonalnie wysokich nakładów książek i prasy na Zachodzie, aby świadomie wypunktować „ciemność i dziką jakąś grubość“ społeczeństwa szlacheckiego, co służyło celom perswazyjnym i edukacyjnym. Por.: artykuł Franciszka Bohomolca, jako Literackiego, o systemie funkcjonowania produkcji wydawniczej, kosztach i nakładach książek, w którym autor informuje, że w Europie nakłady książek sięgające nawet 12 000 egzemplarzy rozchodzą się w ciągu kilku lat, a w Rzeczypospolitej na sprzedaż 500 egzemplarzy „trzeba czekać lat 50“, in: *Monitor*, nr 72 z 09.09.1767, p. 632. Wizerunek ten powielił i umocnił szesnaście lat później Piotr Świtkowski. W odniesieniu do prasy pisał: „W Londynie oprócz innych niezliczonych, wychodzą co miesiąc różne magazyny, dzienniki, a co dzień 7 lub 8 różnych gazet politycznych, prawnych, ekonomicznych, kościelnych itd., z których każdy kilka tysięcy egzemplarzy po kraju rozchodzi się. Jaka w tym samym do cyrkulacji i różnego przemysłu pomoc! W Polsce zaś całe i Litwie, jednej gazety ledwie 500 egzemplarzy wychodzi. Po prowincjach nawet, niby to najpopolerowskich, trzeba objechać dziesięć, dwanaście domów szlacheckich, zanim się znajdzie jakąś książkę do czytania. Z tych zaś co czytają i wiele czytają, jak mało jest takich, coby czytali jak społeczności przyjaźni filozofowie, jak obywatele, jak patrioci, jak przyszli prawodawcy!“, in: *Pamiętnik Polityczny i Historyczny*, 1783, t. 1, cz. 6, p. 600.

13 Jerzy Łojek, „Gazeta Grodzieńska“ 1776–1783, in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1966, t. 5, z. 2, p. 24. [p. 5–44].

14 Anna Grześkowiak-Krwawicz, *Sensacja-Informacja-Komentarz*, p. 92.

zrozumieć ten fenomen, warto podkreślić, że liczba odbiorców prasy (niekoniecznie bezpośrednich czytelników) w samym Londynie szacowana jest na ok. 250 tys., przy liczbie mieszkańców zbliżonej do 750 tys. Nakłady pism wahały się od kilkuset do kilku tysięcy egzemplarzy, wychodziło jednak kilka tytułów. W 1790 roku w stolicy Anglii ukazywało się kilkanaście dzienników i dziewięć wychodzących trzy razy w tygodniu popołudniówek, co pozwala szacować dzienny nakład prasy londyńskiej na 25 tys. egzemplarzy. Nadal panował zwyczaj głośnego czytania w domach, pubach i kawiarniach (w badaniach angielskich przyjmuje się, że dzięki publicznemu czytaniu z treścią każdego numeru zapoznawało się statystycznie dziesięć osób, chociaż są sugestie, że nawet więcej), co znacząco zwiększało liczbę odbiorców prasy, szczególnie w grupach niepiśmiennych, a także osób, których nie było stać na wydatek 4 pensów. Badacze konstatują, że nie był to jeszcze masowy odbiór prasy, jednak systematycznie zwiększał się zasięg oddziaływania tego nowoczesnego medium na społeczeństwo, szczególnie zaś wpływ na świadomość, mentalność i postawy odbiorców¹⁵.

Odwołując się do najlepszych wzorców europejskich należy przyjąć, że w Rzeczypospolitej czasów stanisławowskich pozycja prasy, w tym gazet informacyjnych, daleko odbiegała od sytuacji i miejsca tego medium w systemie komunikacji społecznej na Zachodzie. Z drugiej jednak strony sam fakt dynamicznego – jak na warunki państwa polsko-litewskiego – rozwoju prasy w tym okresie, szczególnie w czasach Sejmu Czteroletniego i powstania kościuszkowskiego, wskazuje, jak wielkie nadzieje wiązały z nią elity polityczno-intelektualne, mające świadomość wpływu na kształtowanie opinii publicznej. Pamiętać także należy o wciąż popularnej praktyce wspólnej lektury oraz zwyczaju przepisywania gazet, co zapewne znacznie poszerzało krąg odbiorców. Współcześni mieli świadomość, że liczba tytułów czasopism będzie wzrastała. Co więcej, wyrażali zaniepokojenie, że lektura ciekawych w treści i łatwych w odbiorze gazet, niewymagających takiej erudycji jak lektura książek, zdominuje rynek czytelniczy¹⁶.

Podobnie jak prasa, Komisja Edukacji Narodowej, jako wielki projekt edukacji publicznej, stanowiła ważne narzędzie modernizacji kraju¹⁷. O inspirującej

15 *Ibid.*, p. 92–93.

16 *Uwagi nad sposobem czytania*, „Zbiór różnego rodzaju wiadomości z nauk wyzwolonych, filozofii, prawa przyrodzonego, historii, polityki moralnej, tudzież innych umiejętności i rozmaitych uwag. Do pożytku i zabawy publicznej służący”, [t.r.], 03.01. 1770, (staraniem i nakładem Jana Augusta Posera, księgarza warszawskiego).

17 Pomijam w tym miejscu podstawową nawet bibliografię dotyczącą Komisji Edukacji Narodowej, ze względu na jej obfitość. Nie podejmuję także kwestii ewolucji opinii badawczych na temat działalności Komisji, reprezentowanych przez różne szkoły historyczne na przestrzeni ostatnich dwustu czterdziestu lat, gdyż nie jest to tematem pracy. Do niezbędnych opracowań odwoływać się będę w konkretnych miejscach rozprawy. Należy natomiast podkreślić, że późniejsze opracowania dotyczące działalności Komisji Edukacji Narodowej na Litwie, w tym poświęcone współpracy byłych jezuitów ze środowiskami świeckimi oraz stanowisku opinii publicznej wobec nowego modelu edukacji, zakwestionowały niektóre tezy Władysława Smoleńskiego,

roli prasy w szerzej pojętym dziele naprawy Rzeczypospolitej wypowiedziano się wielokrotnie. Podejmowano także badania, dotyczące wizerunku Komisji Edukacji Narodowej na łamach czasopism i gazet, chociaż „Gazety Wileńskie” nie stały się przedmiotem szczegółowych analiz¹⁸. Dopiero Regina Jakubėnas próbowała naświetlić ten temat¹⁹. Fundamentalną pozycją dla dziejów Komisji Edukacji Narodowej na Litwie, która może służyć weryfikacji informacji podawanych przez „Gazety Wileńskie”, jest monografia Janiny Kamińskiej *Universitas Vilnensis. Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773–1792* oraz wcześniej opublikowany artykuł monograficzny o podobnej tematyce²⁰.

W niniejszym szkicu zajmuję się nie tyle ujętymi w porządku chronologicznym informacjami dotyczącymi działalności Komisji Edukacji Narodowej, jakie pojawiały się w „Gazetach Wileńskich”, ale podejmuję próbę rekonstrukcji tego, w jaki sposób poprzez odpowiedni, świadomy dobór treści oraz w znacznej, a może nawet decydującej, mierze poprzez język wypowiedzi, budowano wizerunek Komisji z myślą o kształtowaniu opinii publicznej.

jednoznacznie zdefiniowane w jego pracach: *Żywioły zachowawcze i Komisja Edukacyjna*, in: *Ateneum*, 1889, t. 2, p. 47–85, 241–263 oraz *Przewrót umysłowy w Polsce w wieku XVIII. Studia historyczne*, Kraków-Petersburg, 1891 (pierwsze wydanie, potem jeszcze trzy edycje, ostatnia z 1979 roku). W rozdziałach *Sekularyzacja szkoły oraz Ogół wobec hasła wieku oświecenia W. Smoleński* powtórzył oceny z wcześniejszej publikacji. Jego opinie w znacznej części budowane na materiałach koronnych nie odzwierciedlały sytuacji litewskiej, w wielu przypadkach odmiennej, świadczącej zarówno o dobrym funkcjonowaniu szkół, jak i pozytywnym stosunku części opinii publicznej, co uzasadnią późniejsi badacze. Por.: Jan Hulewicz, *Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej*, in: *Studia z dziejów kultury polskiej. Książka zbiorowa*, (redaktorzy: Henryk Barycz i Jan Hulewicz), Warszawa: Gebethner i Wolff, 1947, szczególnie p. 404–422; Bronisław Natonki, *Jezuici a Komisja Edukacji Narodowej*, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, (wstęp, wybór i opracowanie, mapki, wykaz szkół, bibliografia, indeks Jerzy Paszenda, konsultacja naukowa Roman Darowski), Kraków: Wydawnictwo WAM – Księży Jezuici, 1994, p. 210–240 (Przedruk: *Roczniki Humanistyczne TN KUL*, t. 25, z. 2, 1977, p. 65–98).

18 Irena Łossowska, *Nowożytny treści reformy Komisji Edukacji Narodowej w świetle czasopism i gazet polskiego oświecenia (1773–1776)*, in: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego oświecenia*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1976, p. 167–186. Tutaj literatura przedmiotu dotycząca stanowiska opinii publicznej wobec reform Komisji Edukacji Narodowej. Autorka marginalnie odwołuje się do „Gazet Wileńskich”; Zofia Szybalska, *Głosy społeczeństwa w kwestii wychowania i nauki w czasach Komisji Edukacyjnej*, Lwów: Związkowa Drukarnia, 1916 [Odbitka z czasopisma „Muzeum” R. XXXI: 1916]. Autorka odwołuje się przede wszystkim do publicystyki „Monitora”; Tadeusz Bielecki, *Współcześni o Komisji Edukacji Narodowej*. „Pamiętnik Historyczno-Polityczny” Piotra Świtkowskiego (1782–1792), in: *Przegląd Współczesny*, 1923, R. II, t. 7, p. 275–288.

19 Regina Jakubėnas, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego*, p. 220–233.

20 Janina Kamińska, *Universitas Vilnensis. Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773–1792*, Pułtusk-Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, 2004; Eadem, *Akademia Wileńska 1773–1780*, in: *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, Warszawa: PAN IHNiT, 1997, t. 38, p. 51–68.

Informacje dotyczące Komisji Edukacji Narodowej, jakie ukazywały się na łamach „Gazet Wileńskich“, można podzielić na kilka grup. Pierwsze odnosiły się do wydarzeń fundamentalnych o znaczeniu legislacyjno-organizacyjnym. Przeważnie dotyczyły powołania i pierwszego okresu funkcjonowania Komisji, kiedy tworzono całą strukturę edukacji publicznej. Z reguły tego typu informacje pozbawione były komentarza, ograniczały się do konkretnych danych. A ponieważ powołanie Komisji związane było z pracami sejmu, sama Komisja obradowała i publikowała swoje dokumenty w Warszawie, tego typu informacje, łącznie z tekstami dokumentów lub ich fragmentami, zamieszczano w tych partiach pisma, które określano jako wiadomości „z Polski, z Warszawy“²¹. Także w latach późniejszych systematycznie drukowano informacje dotyczące uniwersalów wydawanych przez Komisję Edukacji Narodowej i rozporządzeń związanych z jej funkcjonowaniem, a także konstytucji sejmowych²².

W „Gazetach Wileńskich“ sporo miejsca poświęcono zniesieniu zakonu jezuitów. Materiały na ten temat nie miały jednak charakteru konfrontacyjnego, a jeżeli przytaczano jakieś przykłady naganne, związane z różnymi formami opresji, jakie zastosowano wobec niektórych przedstawicieli zakonu – np. aresztowania – dotyczyło to wyłącznie wydarzeń europejskich²³. Od samego początku odczytujemy pozytywne nastawienie autorów artykułów do „przeszłych jezuitów“, jak się ich określa, co odzwierciedlało stanowisko większości opinii publicznej, było wyrazem „użalenia w Narodzie“ z powodu rozwiązania zakonu, który gromadził tych, „którzy więcej niż dwa wieki obyczaje i nauki w Ojczyźnie szczepili i krzewili“²⁴. Co więcej, od samego początku rolę głównego opiekuna duchownych, pozbawionych „wyroków“ papieskim formalnych struktur zakonnych, przypisuje się królowi Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu, a jeśli chodzi o diecezję wileńską – biskupowi Ignacemu Massalskiemu.

Czytany wyrok, Towarzystwo Zakonne W. Panów rozwiązujący, nie mógł Ich wyjąć z współczesności powszechnej. Żyliście dotąd pod rządem wybranego od Was Przełożonego. Żyć dopiero macie, już szczególnie pod rządem wybranego przez nas wszystkich, spomiędzy nas samych króla, a obręby Waszego Duchowieństwa, ściślej Was z Pasterzem miejsca, i tej Diecezji łączą węzłem. Otóż drugie gotowe dla Was towarzystwo! Lubo uwolnieni od zakonności, nie będziecie przez

21 GWA, nr 10 z 05.03.1774; GW nr 11 z 12.03.1774.

22 GW nr 42 z 14.10.1775; GW nr 48 z 23.11.1776; GWS nr 48 z 23.11.1776; GW nr 21 z 24.05.1777; GW nr 22 z 31.05.1777; GWS nr 25 z 21.06.1777; GW nr 4 z 24.01.1778; GW nr 5 z 31.01.1778; GW nr 6 z 07.02.1778; GW nr 44 z 28.10.1780; GW nr 45 z 04.11.1780.

23 W przypisach stosując zapisy: „Gazety Wileńskie“ – GW; Suplement do „Gazet Wileńskich“ – GWS; Addyament do „Gazet Wileńskich“ – GWA. Tutaj: GWS, nr 44 z 30.10.1773.

24 GW nr 49 z 27.11.1773. (Przedruk informacji „Z Polski, z Warszawy, dnia 13 listopada“).

powszechnie Wam oświecenie ani mniej cnotliwi, ani mniej spokojniejsi, ani też mniej Religii i Ojczyźnie swej użyteczni. Pewni zatem być powinniście, że Król mądry i dobry, Pasterz czuły i oświecony, do oświecenia losu Waszego tak pilnie zechcieli się przyłożyć, jak szczerze pragną i jak gruntownie umieją szacować Talenta i Zasłużonych²⁵.

Początkowo sporo miejsca w „Gazetach Wileńskich“ zajmowały sprawy związane z problemami, dotyczącymi sprzedaży dóbr pojezuickich oraz „obmyślenia sposobów przyzwoitych do utrzymania tak nauk, jako i innych pożytecznych krajowi posług, przez Jezuitów sprawowanych dotąd“²⁶. Jest to zagadnienie, które ma bogatą literaturę, dlatego nie będę tego tematu rozwijać. Uderza natomiast dbałość redaktorów „Gazet Wileńskich“, przypominających wielokrotnie, jak istotną sprawą jest wysokość funduszy niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania edukacji publicznej, a co za tym idzie – nie zawsze wypowiedziana wprost nagana wobec osób, które nabyły dobra pojezuickie, ale zwlekały z zakończeniem procedur formalnych, czyli w konsekwencji uchylały się od zapłacenia podatków. Komisja w swych anonsach, które zamieszczały „Gazety Wileńskie“, groziła nawet, że w takich sytuacjach przekaze dobra innym chętnym²⁷. Informowano także o składzie, spotkaniach, a niekiedy przekładaniu obrad Komisji Rozdawniczo-Sądowej Litewskiej, która obradowała w Wilnie pod przewodnictwem prezydenta Komisji, biskupa Massalskiego²⁸. Nie ujawniano jednak istotnych problemów związanych z pracami Komisji, wręcz przeciwnie, starano się przekazywać krótkie komunikaty o pozytywnym wydźwięku. „Komisje Rozdawnicze dóbr przeszło-jezuickich, Koronna i Litewska, czynności swoje pracownicy odprawują. Niektóre dobra na Litwie leżące już są temi dniami rozdane“²⁹. W kolejnym numerze podkreślono wręcz, iż Komisja Litewska „nieustannie powinnościom swym zadość czyniąc, wiele już prac swoich odbyła“³⁰.

Kolejny, bogaty zestaw artykułów dotyczył różnych wydarzeń i uroczystości o charakterze edukacyjno-naukowym: otwarcia szkół, egzaminów i popisów uczniowskich, wykładów profesorów czy przeprowadzanych wizytacji. Ponieważ życie akademickie normowane było konkretnymi przepisami wynikającymi ze struktury roku szkolnego, podobnie cykliczny charakter miały artykuły, relacjonujące te wydarzenia. Tego typu uroczystości szkolne zachowały wymiar publiczny. Brali w nich udział, często pod przewodnictwem biskupa Massalskiego lub innego

25 GWA nr 47 z 13.11.1773.

26 GW nr 10 z 05.03.1774; GW nr 13 z 26.03.1774; GW nr 14 z 02.04.1774; GWA nr 15 z 09.04.1774; GW nr 24 z 11.06.1774; GW nr 26 z 18.06.1774; GW nr 27 z 02.07.1774; GW nr 28 z 09.07.1774.

27 GW nr 42 z 15.10.1774; GW nr 52 z 24.12.1774.

28 GWA nr 15 z 09.04.1774; GW nr 46 z 22.11.1774.

29 GW nr 24 z 11.06.1774.

30 GW nr 25 z 18.06.1774.

duchownego w jego zastępstwie, a także marszałka trybunału, nie tylko sami akademicy, ale też licznie zgromadzeni goście, w tym rodziny uczniów, dygnitarze, urzędnicy świeccy i duchowni Wielkiego Księstwa Litewskiego, przedstawiciele litewskich rodów, deputaci trybunalscy oraz „dystyngwowane damy“. Opisy dotyczyły nie tylko Wilna, ale także innych szkół Komisji Edukacji Narodowej na terenie Litwy. Takim wydarzeniom towarzyszył zwykle – poza edukacyjno-naukowym – bogaty program towarzysko-kulturalny.

Wydawać by się mogło, że te powtarzane co roku opisy nużą pewną monotonią. Stanowią niewątpliwie kapitalne źródło, wręcz kalendarium wydarzeń, istotnych z punktu widzenia funkcjonowania ówczesnych wspólnot lokalnych. Natomiast w odniesieniu do budowania wizerunku Komisji Edukacji Narodowej oraz oceny jej działalności istotniejszy zdaje się być nie tyle sam opis aktualnego wydarzenia, ale język tego opisu, zastosowana argumentacja i wpisane w tekst przesłanie, które stanowi pozytywny w swej wymowie komunikat skierowany do opinii publicznej. Komunikat podany w takiej formie, która uwiarygadnia wartość i zasadność systemu edukacji publicznej zarówno w perspektywie indywidualnego rozwoju uczniów, jak i – co wydaje się ważniejsze – całościowo ujętego oświecenia narodu poprzez „nabywanie nauk w Ojczyźnie naszej za terażniejszego Panowania tak szacownych, i tak mądrze rozporządzonych“³¹. Już pierwsze wystąpienie jednego z profesorów Akademii Wileńskiej, Józefa Kierkieńlo, otwierające rok szkolny 1774 i skomentowane w „Gazetach Wileńskich“, wskazywało kierunki zmian:

Orator występując w myśl tejże prześwietnej komisji, gruntownie i jasno wywodził, iż same szkolne praecepta, bez myślenia, bez czytania dobrych Autorów, bez ustawicznej exercytacji nikogo udoskonalić nie mogą i uczącym się więcej szkody aniżeli pomocy czynią. Przy końcu zaś, tak mającym się uczyć, jako też samym Naukom winszował, że są już odtąd pod rządem i manudukcją Wielkich w Narodzie ludzi, a pod opieką i protekcją najmądrzejszego z Monarchów i najgorliwszego o edukację młodzi Króla³².

Co roku w „wybornych mowach“ inaugurujących nowy rok akademicki kolejni profesorowie zawierali pochwały systemu edukacji publicznej, zachęcali „do pilnego nauk w szkołach nabywania i pożytecznego w czas przyszły onych używania“³³ czy też przypominali „o pożytecznym czytaniu ksiąg“³⁴. Kiedy indziej

31 GW nr 36 z 02.09.1775.

32 GW nr 36 z 03.09.1774. [„Manudukcja“ – daw. „kierunek, kierownictwo, przewodnictwo, opieka“]. Informacje o uroczystościach związanych z początkiem roku akademickiego ukazywały się w „Gazetach Wileńskich“ regularnie co roku.

33 GW nr 39 z 27.09.1777.

34 GW nr 41 z 03.10.1778.

wypowiadali się „przeciwko zbyt wolnemu pisaniu wierszy“, co „hańbi Poezję: najcelniejszą z wynalazku sztukę, zniżając do najpodlejszych materii“, a także „że toż pisanie psuje najlepsze młodzi obyczaje, wrażając im rzeczy mniej uczciwe i gorszące“³⁵, co mogło być krytyką nadal popularnych wierszy okolicznościowych i panegirycznych o wątpliwych walorach artystycznych.

W „Gazetach Wileńskich“ umieszczano również informacje świadczące o wybitnych osiągnięciach naukowych kadry akademickiej. Szczególnie sukcesy Marcina Poczobuta, astronoma o sławie międzynarodowej, budziły ogromne zainteresowanie i uznanie, a jego prace astronomiczne nabierały znaczenia „patriotycznej gorliwości“³⁶. Nie pominięto informacji o przyjęciu Poczobuta w poczet członków Francuskiej Akademii Królewskiej³⁷, czy sprowadzeniu z Londynu do obserwatorium astronomicznego „wielkiego kwadransu muralnego“³⁸. Relacjonowano publiczne wykłady zaproszonych z zagranicy wybitnych specjalistów, jak przybyłego z Francji Mikołaja Regniera, profesora chirurgii i anatomii, który zajmował się także „sztuką babienia“ czyli położnictwem³⁹, czy przybyłego z Wiednia Józefa Langmayera, doktora medycyny⁴⁰.

W większość relacji o uroczystościach związanych z działalnością Komisji Edukacji Narodowej wpisana jest jednoznaczna apologia Stanisława Augusta i jego starań wokół budowy systemu edukacji publicznej, „aby cnotliwego i mądrego króla poddani, cnoty i światła nabyli, pod którego wysokim zaszczytem pewne użytki i przywrócenie sławy rokować możemy Narodowi Polskiemu“⁴¹. W różnych okolicznościach akademickich mówcy „mówią o Ojcowskim niezrównanym staraniu J. K. Mci o też nauki i nieskończonych względach na Ludzi Uczonych“⁴². We wszystkich festach, czyli dniach związanych z rocznicami królewskich urodzin, imienin, elekcji i koronacji, zawsze bierze udział senat akademicki w strojach galowych oraz młodzież, a rektor wyraża wdzięczność „za Ojcowską pieczołowitość o rozkrzewienie w kraju pożytecznych nauk i patriotycznej edukacji“, a także za troskę o rozwój Akademii⁴³. Takie wystawne obchody przybierały niekiedy spektakularny charakter, a w 1781 roku jednej z iluminacji „największą był ozdobą Portret J.K.Mci architekturą i misternym ogniem oświecony, z napisem LITERARUM ET LITERATORUM PATRI“⁴⁴.

35 GW nr 40 z 02.10.1779.

36 GW nr 35 z 08.11.1777.

37 GW nr 39 z 19.09.1778.

38 GW nr 33 z 18.08.1781.

39 GW nr 35 z 15.11.1777.

40 GW nr 18 z 24.04.1784.

41 GW nr 12 z 22.03.1777.

42 GW nr 49 z 02.12.1780.

43 GW nr 18 z 21.05.1781.

44 GW nr 47 z 01.12.1781.

W cieniu króla pozostawał nawet biskup Massalski, który, szczególnie w pierwszym okresie funkcjonowania Komisji Edukacji Narodowej, często wizytował szkoły „z powodu wrodzonej sobie gorliwości o pomnożenie Nauk pożytecznych”⁴⁵. Przedstawiano go jako pasterza, „którego troskliwa gorliwość o edukację Narodową, nie mniej Proffesorów utwierdziła w pracy jako też uczących się zagrzała do ufności w naukach”⁴⁶. Massalskiego prezentowano jako osobę wypełniającą wzorowo powierzone obowiązki, dbającą o „najdoskonalszy polor Młodzieży krajowej”, zachęcającą uczniów do nauk „jako nader krajowi użytecznych”, których celem jest wykształcenie „oświeconych i pożytecznych Ojczyźnie Obywatelów”⁴⁷. Każda zamieszczana cyklicznie w „Gazetach Wileńskich” relacja z publicznego sprawdzianu wiedzy i umiejętności, nabytych przez uczniów w toku edukacji w różnych szkołach podległych Komisji Edukacji Narodowej, zawsze miała pozytywny wydźwięk. Informowano tylko o sukcesach. O tradycji i znaczeniu popisów, znanych wcześniej w szkołach jezuickich i pijarskich, na ogół dobrze wyreżyserowanych, pisał już przed laty Ryszard W. Wołoszyński⁴⁸. Celem komunikatu, skonstruowanego z odpowiednio dobranych słów i zdań, było kształtowanie opinii szerszego grona odbiorców, nie tylko samych uczniów, do których doświadczenia bieżącego się odwoływano, jak też skuteczne przekonanie większości o znaczeniu wykształcenia, „[...] a odebrawszy z ukontentowaniem dostateczne wszędzie odpowiedzi, silnemi pobudkami zachęcał [biskup Massalski – MŚ] Młodzieniaszków do wysokiego Nauk szacunku i do nieprzerwanej z nich exercytacyi”⁴⁹.

Celem oddziaływania na opinię publiczną, szczególnie w pierwszym okresie istnienia Komisji Edukacji Narodowej, było pozyskanie poparcia ze strony rodziców uczniów, darzących sentymentem miniony jezuicki system edukacji i niechętnie posyłających synów do szkół pod zarządem świeckim. Świadczy o tym *passus* z przemówienia Ignacego Potockiego, wygłoszonego podczas uroczystości otwarcia szkół wojewódzkich w Lublinie 18 października 1774 roku, przedrukowany w „Gazetach Wileńskich”. Pisarz wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego zwrócił się do rodziców uczniów takimi słowami: „[...] powątpiewałbym o miłości waszej ku własnym dzieciom, gdybym was posądzał przeciwnych dobrze ustanowić się mającej Edukacyi powszechnej”⁵⁰.

45 GW nr 20 z 17.05.1777.

46 GW nr 3 z 14.01.1775.

47 GW nr 4 z 21.01.1775; GW nr 5 z 28.01.1775; GW nr 16 z 18.04.1778 i GW nr 16 z 18.04.1778 – obszerny opis biskupa Massalskiego „o dobro Ojczyzny i najlepszą edukację Młodzieży troskliwego” w Grodnie i wizytacji tamtejszych szkół; GW nr 14 z 06.04.1782.

48 Ryszard W. Wołoszyński, Popisy uczniów w szkołach Komisji Edukacji Narodowej jako wyraz przyswajania nowych treści naukowych, in: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1973, p. 159–202.

49 GW nr 20 z 17.05.1777.

50 GW nr 45 z 05.11.1774.

Wydaje się ponadto, że przytaczanie w relacjach z popisów zazwyczaj przynajmniej nazwisk młodzieży kształcącej się w szkołach Komisji Edukacji Narodowej, ale bardzo często także imion i tytułów rodowych, nie było zabiegiem przypadkowym, ale celowym, gdyż w środowiskach lokalnych, odwołując się właśnie do sukcesów konkretnych osób, zachęcano innych „młodzieniaszków” „do pilnego nauk w szkołach nabywania i pożytecznego w czas przyszły onych używania”, a równocześnie oddziaływano na inne rodziny. Podobnym zabiegiem było umieszczanie w addytamentach obszernych opisów otwierania szkół Komisji Edukacji Narodowej w dobrach przedstawicieli wybitnych rodów litewskich. W październiku 1776 roku taką szkołę utworzył w swoich dobrach dziedzicznych w Wiśniewie, w powiecie oszmiańskim, podkanclerzy litewski i członek Komisji Edukacji Narodowej Joachim Chreptowicz⁵¹.

„Gazety Wileńskie” informowały także dokładnie o działalności Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, którego obrady odbywały się w Warszawie, oraz konkursach na podręczniki⁵². Większość zwycięzców konkursów prezentowano jako wybitnych uczonych „już wielą innemi dziełami w Polsce i w obcych krajach znajomymi”⁵³, co służyło podkreśleniu rangi nie tylko autora projektowanego podręcznika, ale całego systemu edukacji publicznej opartej na ujednoczonym zestawie lektur obowiązkowych. Uroczyscie świętowane w Warszawie rocznice powołania Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, relacjonowane także na Litwie, były kolejną okazją do apologii Stanisława Augusta oraz zapewnień składanych przez sekretarza Towarzystwa, Grzegorza Piramowicza, że jego członkowie dołożą wszelkich starań, „aby cnotliwego i mądrego Króla poddani, cnoty i światła nabyli”⁵⁴.

O świadomym działaniu zmierzającym do kształtowania pozytywnego wizerunku działalności Komisji Edukacji Narodowej na Litwie świadczą także relacje z wizytacji, jaką przeprowadził w 1777 roku w szkołach podległych Komisji Józef Wybicki. Niestety, raport Wybickiego spłonął w czasie II wojny światowej, korzystali z niego starsi badacze, natomiast dzisiaj zawarte w nim opinie, a nie były to oceny najlepsze, szczególnie w odniesieniu do stanu naukowego samej Akademii Wileńskiej, znamy jedynie z pamiętników⁵⁵. Jeszcze gorzej przedstawiały się wyniki nauczania w szkole kowieńskiej. Lepiej wyglądała sytuacja szkoły wojewódzkiej w Grodnie oraz prowadzonej przez dominikanów placówki w Mereczu⁵⁶. Jednak

51 GWA nr 42 z 12.10.1776; GW nr 21 z 02.08.1777.

52 GW nr 15 z 06.04.1776; GW nr 4 z 25.01.1777; GW nr 6 z 08.02.1777; GW nr 13 z 29.03.1777.

53 GW nr 6 z 08.02.1777.

54 GW nr 12 z 22.03.1777.

55 Janina Kamińska, Akademia Wileńska 1773–1780, in: *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, 1997, t. 38, p. 66. Raport Wybickiego znajdował się w Bibliotece Krasieńskich w Warszawie, której zbiory spłonęły w czasie II wojny światowej.

56 Jan Hulewicz, *Opinia publiczna wobec Komisji*, p. 405–407. Autor korzystał prawdopodobnie z opisów raportów, które potem spłonęły, stąd dysponował bogatszą bazą źródłową.

obraz, jaki wyłania się z „Gazet Wileńskich“, jest zgoła odmienny. Z relacji wynika, że wizytator z uwagą wysłuchiwał wystąpień kadry nauczycielskiej i popisów uczniów, „a wszędzie hojnych pilności udzielając pochwał, zachęcał młódź przez gruntowne sentymenta oświeconego Patriotyzmu do przyzwoitego stanowi swojemu w naukach poluru“⁵⁷. W wystąpieniach Wybickiego relacjonowanych w „Gazetach Wileńskich“ po raz pierwszy pojawia się tak silny związek edukacji publicznej z pojęciem oświeconego patriotyzmu, co wydaje się mieć mocniejszy wydźwięk emocjonalny niż utarte już łączenie edukacji z rozwojem jednostkowym i użytecznością publiczną.

Odnosi się wrażenie, że pod koniec lat 70. relacje z „dowodów różnego postępku“ młodzieży edukującej się w Akademii i podległych jej szkołach przybierają rozbudowaną formułę, a dominującymi przedmiotami prezentacji stają się nauki ścisłe, eksperymentalne i praktyczne: algebra, trygonometria, mechanika, hydrostatyka, hydraulika, optyka, architektura, rolnictwo, kunszty i rzemiosła, rysunek geometryczny i perspektywiczny, a także retoryka, poetyka, prawo natury i narodów, języki: łaciński, francuski i niemiecki, co może wskazywać na kierunek rozwoju samej Akademii. Wzrasta także liczba przedstawicieli litewskich elit oraz Trybunału Głównego WXL, którzy uczestniczą w inauguracji roku akademickiego i innych wydarzeniach⁵⁸.

Ważnym zagadnieniem, które pojawiło się na łamach „Gazet Wileńskich“, była inicjatywa biskupa Massalskiego związana z zakładaniem szkółek parafialnych dla młodzieży włościańskiej⁵⁹. Takie szkoły powstały między innymi w Prenach u księdza Michała Karpowicza, bliskiego współpracownika rządcy diecezji wileńskiej⁶⁰, oraz w Mereczu-Pawłowie u księdza Pawła Ksawerego Brzostowskiego, referendarza litewskiego⁶¹.

Stulecie zwycięstwa Jana III Sobieskiego pod Wiedniem postanowiono obchodzić w 1783 roku pod hasłem powrotu do rycerskich i obywatelskich cnót przodków. Komisja Edukacji Narodowej, która od chwili swojego powstania troszczyła się o jednolite wychowanie obywatelskie młodego pokolenia, zwracając uwagę na nauki moralne, wykłady historii narodowej, a także przysposobienie wojskowe, wykorzystwała tę rocznicę dla celów wychowawczych. Biskup

57 O wizytacji Józefa Wybickiego w: GW nr 26 z 28.06.1777; GW nr 27 z 05.07.1777; GW nr 28 z 12.07.1777 (stąd cytat), GW nr 29 z 19.07.1777; GW nr 22 z 09.08.1777; GWS nr 12 z 25.03.1780; GW nr 30 z 22 lipca 1780; GW nr 31 z 29.07.1780; GW nr 31.

58 GW nr 30 z 25 lipca 1778; GW nr 33 z 08.08.1778; GW nr 31 z 31.07.1779; GW nr 30 z 28.07.1781; GW nr 31 z 04.08.1781; GW nr 30 z 27.07.1782; GW nr 49 z 05.12.1783; GW nr 31 z 31.07.1784; GW nr 42 z 21.10.1786.

59 Por.: Teodor Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej, 1773–1794*, Kraków 1921; Hanna Pohoska, *Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków, 1925.

60 GW nr 34 z 25.08.1781; GW nr 35 z 31.08.1782.

61 GWS nr 21 z 24.05.1783.

płocki Michał Jerzy Poniąkowski, jako prezes Komisji Edukacji Narodowej, 7 lipca 1783 roku wystosował do wszystkich zgromadzeń szkolnych okólnik, w którym zalecał przedstawienie Jana III jako króla-obywatela i rycerza, wychowanego w duchu głęboko pojętego chrześcijaństwa, tradycji rodzimych i ideałów patriotycznych. Szkoły podporządkowały się temu rozporządzeniu, a prasa poinformowała o odbywających się uroczystościach⁶². Aktywnie obchodziły tę rocznicę szkoły na Litwie, co znalazło odzwierciedlenie na łamach „Gazet Wileńskich”⁶³.

Istotnymi wydarzeniami, promującymi osiągnięcia uczniów szkół wydziałowych i podwydziałowych Wielkiego Księstwa Litewskiego, gromadzącymi elity polityczne prowincji, stały się także uroczystości odbywające się w Szkole Głównej w Wilnie oraz w innych miejscowościach, związane z wręczaniem ustanowionych i ufundowanych przez Stanisława Augusta medali złotych i srebrnych Diligentiae, którym towarzyszyły „mowy wielbiące patriotyczne działania Mądrego i Dobrego Monarchy”⁶⁴. „Gazety Wileńskie” przekazały także informację o pozytywnym stosunku Szkoły Głównej do dzieła konstytucji 3 maja⁶⁵.

Analizując materiały dotyczące działalności Komisji Edukacji Narodowej na Litwie, w pierwszej kolejności możemy je traktować jako doskonale uporządkowane kalendarium wydarzeń. Jest to też niewątpliwie bardzo istotne źródło umożliwiające rozpoznanie wielu zjawisk. Wydaje się jednak, że można spojrzeć na te materiały również z punktu widzenia komunikacji społecznej, metod świadomego oddziaływania na odbiorcę oraz prób kształtowania opinii publicznej w ramach wielkiego eksperymentu dydaktyczno-naukowego, jakim było powołanie Komisji Edukacji Narodowej, eksperymentu, który początkowo nie spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem ze strony większości społeczeństwa szlacheckiego, mocno związanego z tradycyjnym modelem wykształcenia i wychowania, jaki realizowano w szkołach prowadzonych przez jezuitów. Wyważona, niekonfrontacyjna działalność informacyjna „Gazet Wileńskich”, obliczona na spokojną perswazję, konsekwentnie budowała pozytywny wizerunek Komisji Edukacji Narodowej, oparty na takich wartościach, jak troska o patriotyczne wychowanie i właściwą, społecznie użyteczną edukację młodzieży, czyli o „dobre nauki”, a w szerszej perspektywie – troska o naród i państwo.

62 Zagadnienie to ma bogatą literaturę. Por. np. Jan Leniek, *Obchód stuletni odsieczy Wiednia*, „Czas”, 16.06.1883; Asta Vaškeliene, Pergalės prie Vienos šimtmečio paminėjimas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės akademinių aktualijų kontekste, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2011, t. 32, p. 181–194.

63 GW nr 42 z 14.10.1783; GW nr 43 z 24.10.1783.

64 GW nr 13 z 01.04.1786; GW nr 21 z 03. 06.1786; GW nr 27 z 22.07.1786 (w tym roczniku występują drobne pomyłki w rzymskiej numeracji numerów).

65 GW nr 227 z 02.07.1791.

Źródła drukowane i literatura

- Grzeszczuk Stanisław, Hombek Danuta, *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła*, t. 1, cz. 1–2: „Gazeta Warszawska” 1774–1785, Wrocław: Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, 1992; t. 2: „Gazeta Warszawska” 1786–1792, Kraków: Universitas, 1995; t. 3: „Gazeta Warszawska” 1793–1800. *Aneks 1774–1793*, Kraków: Universitas, 1996; t. 4: *Od „Nowin Polskich” do „Wiadomości Warszawskich” 1729–1773*, cz. 1: *Od „Nowin Polskich” do „Kuriera Warszawskiego” 1729–1764*, cz. 2: „Wiadomości Warszawskie” 1765–1773. *Aneks 2: 1774–1795*, Kraków: Universitas, 2000; Hombek Danuta, *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku. Źródła*, t. 5: „Gazeta Narodowa i Obca” – „Korespondent Warszawski” 1791–1800, Kraków: Universitas, 2005.
- Vilniaus akademijos spaustuės šaltiniai: XVI–XIX a.*, parengė Irena Petrauskienė, Vilnius: Mokslas, 1992.
- Gazety Wileńskie*, [Wilno], 1774–1791.
- Kurier Warszawski*. „Suplement” do nr 90, Warszawa, 1763.
- Monitor*, nr 72, [Warszawa], 1767.
- Pamiętnik Polityczny i Historyczny*, [Warszawa], 1783, t. 1, cz. 6.
- Bielecki Tadeusz, Współcześni o Komisji Edukacji Narodowej. „Pamiętnik Historyczno-Polityczny” Piotra Świtkowskiego (1782–1792), in: *Przegląd Współczesny*, 1923, R. II, t. 7, p. 275–288.
- Čepienė Konstanca, Petrauskienė Irena, *Vilniaus akademijos spaustuės leidiniai 1576–1805. Bibliografija*, Vilnius: Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinė biblioteka, 1979.
- Goliński Zbigniew, *Książka polska w ogłoszeniach prasowych XVIII wieku*.
- Goliński Zbigniew, O badaniu czytelnictwa w dobie stanisławowskiej. (Kilka uwag), in: *Problemy kultury literackiej polskiego oświecenia. Studia*, pod red. Teresy Kostkiewiczowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1978, p. 36–45.
- Grześkowiak-Krwawicz Anna, Sensacja-Informacja-Komentarz. Londyńska prasa informacyjna o polskich „rewolucjach” 1791 r., in: *Kwartalnik Historyczny*, R. CXVI: 2009, 3, p. 91–111.
- Hulewicz Jan, Opinia publiczna wobec Komisji Edukacji Narodowej, in: *Studia z dziejów kultury polskiej. Książka zbiorowa*, (redakторы: Henryk Barycz i Jan Hulewicz), Warszawa: Gebethner i Wolff, 1947, p. 404–422.
- Jakubėnas Regina, Kalendarz Polityczny Wileński księdza Franciszka Paprockiego, in: *Kalbotyra*, 2012, t. 57 (2): *Slavistica Vilnensis*, p. 185–194.
- Jakubėnas Regina, Początki i sytuacja prasy w Europie i w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2006, t. 20, p. 159–198.
- Jakubėnas Regina, *Prasa Wielkiego Księstwa Litewskiego w II połowie XVIII wieku*, Kraków: Collegium Columbinum, 2005. (Biblioteka Tradycji, nr XLI, Biblioteka Literatury Pogranicza, t. 13).
- Jakubėnas Regina, Reklama poradników w prasie wileńskiej w II połowie XVIII w., in: *Kalbotyra*, 2009, t. 54 (2): *Slavistica Vilnensis*, p. 266–277.
- Jakubėnas Regina, Z historii kalendarzownictwa w Wielkim Księstwie Litewskim w XVIII wieku. Kalendarze wileńskie ks. Jana Poszakowskiego, in: *Literatura-Historia-Dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, pod red. Tomasza Chachulskiego i Anny Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN, 2006, p. 398–406.
- Kaleta Roman, Wstęp, in: Teodor Ostrowski, *Poufne wieści z oświeconej Warszawy. Gazetki pisane z roku 1782*, opracował i wstępem opatrzył Roman Kaleta, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, p. 5–36.
- Kamińska Janina, Akademia Wileńska 1773–1780, in: *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, Warszawa: PAN IHNiT, 1997, t. 38, p. 51–68.
- Kamińska Janina, *Universitas Vilnensis. Akademia Wileńska i Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego 1773–1792*, Pułtusk-Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Wyższa szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, 2004.
- Kolasa Władysław Marek, Kierunki badań nad prasą polską XVIII stulecia, in: *Zeszyty Prasoznawcze*, R. LV: 2012, nr 1–2 (209–210), p. 77–99.
- Łojek Jerzy, „Gazeta Grodzieńska” 1776–1783, in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1966, t. 5, z. 2, p. 24. [p. 5–44].

- Łojek Jerzy, Prasa w życiu społeczeństwa polskiego w epoce rozbiorów, in: *Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*, 1982, Nr 3–4, p. 133–144.
- Łossowska Irena, Nowożytnie treści reformy Komisji Edukacji Narodowej w świetle czasopism i gazet polskiego oświecenia (1773–1776), in: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach i księgozbiorach polskiego oświecenia*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1976, p. 167–186.
- Natoński Bronisław, Jezuita a Komisja Edukacji Narodowej, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, (wstęp, wybór i opracowanie, mapki, wykaz szkół, bibliografia, indeks Jerzy Paszenda, konsultacja naukowa Roman Darowski), Kraków: Wydawnictwo WAM – Księża Jezuita, 1994, p. 210–240 (Przedruk: *Roczniki Humanistyczne TN KUL*, t. 25, z. 2, 1977, p. 65–98).
- Nieć Mateusz, *Komunikowanie polityczne w społeczeństwach przedmasowych*, Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2011.
- Petrauskienė Irena, *Vilniaus akademijos spaustuvi 1575–1773*, Vilnius: Moksas, 1976.
- Pohoska Hanna, *Sprawa oświaty ludu w dobie Komisji Edukacji Narodowej*, Kraków, 1925.
- Smoleński Władysław, *Przewrót umysłowy w Polsce w wieku XVIII. Studia historyczne*, Kraków-Petersburg, 1891.
- Smoleński Władysław, Żywioty zachowawcze i Komisja Edukacyjna, in: *Ateneum*, 1889, t. 2, p. 47–85, 241–263.
- Szczepaniec Józef, *Rola drukarstwa w życiu literackim polskiego oświecenia. Zarys wybranych zagadnień*, praca zbiorowa pod red. Zbigniewa Golińskiego, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, [t. 1].
- Szybalska Zofia, *Głosy społeczeństwa w kwestii wychowania i nauki w czasach Komisji Edukacyjnej*, Lwów: Związkowa Drukarnia, 1916 [Odbitka z czasopisma „Muzeum“ R. XXXI: 1916].
- Śnieżko Aleksander, Materiały do historii prasy na Litwie w XVIII i XIX w., in: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*, 1972, t. 11, z. 4, p. 499–545.
- Ugniewski Piotr, *Ludwik XVI – Stanisław August. Propagandowe wizerunki równoległe*, Warszawa: DiG, 2014.
- Ugniewski Piotr, *Między absolutyzmem a jakobinizmem. Gazeta Lejdejska o Francji i Polsce 1788–1794*, Warszawa: DiG, 1998, p. 3–4. Tutaj bogata, wielojęzyczna literatura przedmiotu.
- Vaškelenė Asta, Pergalės prie Vienos šimtmečio paminėjimas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės akademinių aktualijų kontekste, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2011, t. 32, p. 181–194.
- Wierzbowski Teodor, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej, 1773–1794*, Kraków 1921.
- Wolczyński Ryszard W., Popisy uczniów w szkołach Komisji Edukacji Narodowej jako wyraz przyswajania nowych treści naukowych, in: *Nowożytna myśl naukowa w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, pod red. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, 1973, p. 159–202.

TAUTOS EDUKACINĖS KOMISIJOS
VEIKLOS LIETUVOJE ATSPINDŽIAI
VILNIAUS LAIKRAŠČIUOSE

MAGDALENA ŚLUSARSKA

Laikraščiai buvo naujas komunikacijos, kurios dalyviais buvo platūs visuomenės sluoksniai, būdas ir atliko svarbų vaidmenį Naujųjų laikų visuomenėje. Spausdintinių, kitaip nei privačių, laikraščių tikslas buvo viešosios nuomonės formavimas, todėl būtina jų funkcionavimo sąlyga buvo maksimali spaudos laisvė, kiek tai leido atitinkamos politinės aplinkybės. Kalbant apie Abiejų Tautų Respubliką galima suformuluoti teiginį, kad informacinio pobūdžio laikraščiai, panašiai kaip didaktiniai, literatūriniai, istoriniai ir ekonominiai leidiniai, turėjo palyginti didelę laisvę, o kartu buvo svarbus įrankis propaguoti karaliaus reformų programą. Tai rodo kad ir informavimo apie mus dominančios Edukacinės komisijos laimėjimus būdas ir kalba. Laikraščio redaktorių politiką lėmė tiek jų artimi ryšiai su valdovu, tiek jų priklausymas plačiai suprantamai reformų šalininkų aplinkai. Numanu, kad svarbus ir neatsitiktinis veiksnys buvo tai, jog šią aplinką sudarė tos pačios kartos atstovai (be to, dažniausiai priklausantys vienuolių ordinams), taip pat panašaus intelektualinio ir mokslinio lygio redaktoriai bei žurnalistai. Be to, verta pabrėžti, kad net iki Ketverių metų seimo ir Tado Kosciuškos sukilimo Abiejų Tautų Respublikoje nebuvo to meto Vakarų Europai būdingo reiškinių – spaudos, kurioje būtų pastebima opozicija valdančiajam elitui.

Informaciniai leidiniai, o toks buvo leidinys *Vilniaus laikraščiai*, spausdino ne tik naujienas, pasaulio ir vietines žinias, bet taip pat tam tikro pobūdžio straipsnius, net pasisakymų, laiškų, veikalų fragmentus. Jų tikslas buvo platesnis – ne tik suteikti informaciją, bet ir lavinti sąmonę. Maža to, *Vilniaus laikraščiuose* taip pat galima rasti šiuolaikinės spaudos diskusijos užuomazgų.

Informaciją apie Edukacinę komisiją, kurią spausdino *Vilniaus laikraščiai*, galima padalyti į kelias grupes. Vieną jų sudarė žinios apie svarbius teisinio ir organizacinio pobūdžio įvykius. Didžiąją jų dalį sudarė informacija apie Komisijos įsteigimą ir pradinį jos veiklos etapą, kai buvo kuriama visuomenės švietimo struktūra. Tokio pobūdžio informacija buvo skelbiama be komentarų, ji apsiribojo konkrečių duomenų pateikimu. Kadangi Edukacinės komisijos įsteigimas buvo susijęs su Seimo darbu, o pati Komisija posėdžiavo ir savo dokumentus skelbė Varšuvoje, oficiali informacija kartu su dokumento tekstu ar jo fragmentais buvo skelbiama laikraščio skiltyje *Žinios iš Lenkijos, iš Varšuvos*. Vėlesniais Edukacinės

komisijos metais ir toliau nuolat buvo skelbiama informacija apie Komisijos universalus ir potvarkius, taip pat publikuojamos Seimo konstitucijos.

Medžiagos, susijusios su Edukacinės komisijos veikla Lietuvoje, analizė rodo, kad ją galima vertinti kaip puikiai sutvarkytą įvykių kalendorių. Neabejotina, tai yra labai svarbus šaltinis, padedantis atpažinti daugelį reiškiinių. Laikraščiuose skelbtas žinias taip pat galima vertinti ir viešosios komunikacijos požiūriu. Jos rodo, kokiais metodais buvo daromas sąmoningas poveikis vartotojui, bandoma formuoti viešąją opinią reikšmingo didaktinio ir mokslinio eksperimento, kuriuo laikytina Edukacinė komisija, požiūriu, eksperimento, kurį dauguma visuomenės narių reformos pradžioje sutiko be didelio entuziazmo, kadangi bajorai buvo itin prisirišę prie jėzuitų mokyklose įgyvendinamo tradicinio švietimo ir lavinimo modelio.

Gerai pasverta, nesupriešinanti ir ramiai įtikinėjanti *Vilniaus laikraščių* informacija sistemingai formavo pozityvų Edukacinės komisijos įvaizdį, grindžiamą tokiomis vertybėmis kaip dėmesys patriotiniam auklėjimui, tinkamas, visuomenei naudingas jaunimo švietimas, apibrėžiamas „gero mokymo“ sąvoka, platesnėje perspektyvoje suvokiama kaip rūpestis tauta ir valstybe.

Reikšminiai žodžiai: švietimo reforma, Tautos edukacinė komisija, *Vilniaus laikraščiai*.